Gevangenen vogel

Advocaat Hans Gaasbeek beschreef ons gevangenissysteem aan Europese collega's. Nederland maakt geen goede sier. Rechten worden met voeten getreden. Het Europese Hof geeft herhaaldelijk kritiek. Hoopvol is dat Justitie op sommige dwalingen begint terug te komen. Eenzaam opsluiten helpt niet echt, heeft men herontdekt. Over asielzoekers, bolletjesslikkers, criminelen, GGZ-cliënten, TBS-ers, jeugddelinquenten, veelplegers, vreemdelingen en andere bajesklanten.

Nederland heeft altijd een goede naam gehad op het gebied van mensenrechten. De Nederlandse gevangenissen stonden bekend om de goede resocialisatieprogramma's en de menselijke behandeling van gevangenen. In de laatste vijftien jaar zien we echter een ernstige verslechtering van de situatie van de gevangenen in Nederland.

Het aantal gevangenen stijgt in de periode 1983 tot 2007 van 4.000 tot 16.000. Het is meer dan verviervoudigd. In het hele land zijn nieuwe gevangenissen gebouwd om al die gevangenen te bergen. Zelfs oude gevangenissen, die vanwege hun slechte omstandigheden waren gesloten, zijn weer geopend om de capaciteit te vergroten.

Daarnaast worden door rechters duizenden alternatieve straffen opgelegd, in plaats van, of als vervolg op gevangenisstraf. Ook komt de elektronische detentie meer in zwang. Die wordt thuis uitgevoerd met een enkelbandje. We hopen dat hiervan in de toekomst veel meer gebruik zal worden gemaakt.

De wettelijke situatie

In de Nederlandse Grondwet is vastgelegd dat het gevangenisregime volledig moet corresponderen met het doel van de detentie. De belangrijkste wet op dit gebied is de Penitentiaire Beginselen Wet die in juni 1989 aanzienlijk is veranderd. Ook volgens deze wet (artikel 2.2) moet detentie dienen om een goede terugkeer van de gedetineerde in de maatschappij voor te bereiden. Reïntegratie is dus nog steeds het belangrijkste doel.

De laatste jaren zien we echter dat dit doel in de praktijk geen prioriteit meer heeft. De situatie verslechtert steeds meer.

We zien dit ook in de Noodwet van 2002, bedoeld voor de detentie van drugssmokkelaars. Deze wet, die vorig jaar werd afgeschaft, was een duidelijk voorbeeld van hoe veiligheid voorrang krijgt boven de rechten van gedetineerden. Speciale gevangenissen werden gebouwd voor drugssmokkelaars, onder een strikt regime met veel minder mogelijkheden en rechten dan in de normale gevangenissen en Huizen van Bewaring.

Een ander voorbeeld van de achteruitgang is de detentie van vreemdelingen. Die is rudimentair opgezet. De overheid wil bewust vreemdelingen ontmoedigen om naar Nederland te komen, en dus moet de detentie afschrik wekken. Uiteraard is dit strijdig met de uitgangspunten van de Grondwet en de bepalingen van de Penitentiaire Beginselen Wet.

Veel vreemdelingen worden gevangengezet op boten of andere plaatsen met gebrekkige accommodatie. Veelal zijn die verblijfsplaatsen opgezet voor deportatie of uitzetting. De Vreemdelingenwet uit het jaar 2000 bepaalt dat de detentie van vreemdelingen geen grotere beperking van mensenrechten mag opleveren dan nodig is voor het doel van de maatregel en de orde en veiligheid ter plekke.

In de praktijk worden vreemdelingen vastgezet onder grote beperking van hun mogelijkheden en rechten, zelfs van hun meest fundamentele rechten. De organisaties van asieladvocaten en vreemdelingenadvocaten hebben onlangs een geding aangespannen tegen de Staat om een aanmerkelijke verbetering te bewerkstelligen in de situatie van asielzoekers en vreemdelingen. De omstandigheden op boten, maar ook op vliegvelden, zijn zo gebrekkig dat gedetineerden niet of nauwelijks de gelegenheid hebben om te bewegen, aan sport te doen, te recreëren of te werken. Mensen worden behandeld als zware misdadigers, zonder dat ze enig misdrijf hebben gepleegd!

Reïntegratie versus sociale uitsluiting (voor de veiligheid)

vrij?

Ilustratie: E.R. de R.

In de Nederlandse gevangenissen bestaan, op grond van wettelijke voorschriften, zeer verschillende regimes. Het lichtste regime is voor de zogenaamde zelfmelders: mensen die zich voor hun straf melden op de afgesproken datum.

In de Huizen van Bewaring wordt tegenwoordig het systeem van cellen-delen ingevoerd. Cellen worden gedeeld door twee, soms wel door zes personen, wat leidt tot veel stress en onderlinge spanningen. Desondanks komt het cellen-delen steeds vaker voor.

In de afgelopen periode hebben regeringen ervoor gekozen besloten – op politieke gronden – om de goed georganiseerde regimes af te breken en te bezuinigen op kosten en personeel. Onlangs is besloten dat gedetineerden in bijna alle gevangenissen na vijf uur 's middags in hun cel moeten blijven.

Het maatschappelijk werk in de gevangenissen is vrijwel afgeschaft. Voorts is besloten om de talrijke buitenlandse gedetineerden te beperken in hun mogelijkheden om via projecten of cursussen te reïntegreren. Daarnaast zijn inmiddels extra beveiligde inrichtingen (EBI's) gebouwd voor zware misdadigers.

Klachten over deze EBI's werden met wisselend succes voorgelegd aan het Europese hof voor de Mensenrechten in Straatsburg. De klachten betroffen de zeer intensieve lijfsvisitaties en het algeheel verlies van privacy door streng cameratoezicht.

De situatie op Schiphol

Op Schiphol is een noodgevangenis gebouwd, waar in oktober 2005 een hevige brand elf personen doodde en vele anderen verwondde. De elf doden waren gevangengezet zonder dat zij een misdrijf hadden gepleegd. Ze wachtten op hun deportatie.

Uit een lang en diepgaand onderzoek van de Onderzoeksraad voor Veiligheid bleek dat er veel ernstige fouten waren gemaakt op alle overheidsniveaus en dat de algemene veiligheid in gevaar was gebracht door de autoriteiten zelf. Het gebouw bleek brandgevaarlijk en de gebruikte materialen bleken bij brand giftig te zijn. Er waren in de fatale nacht veel te weinig bewakers en ze waren bovendien onvoldoende opgeleid. De Onderzoeksraad oordeelde dat veel mensen onnodig de dood vonden door de slechte gevangenisorganisatie.

Voor bolletjesslikkers geldt op Schiphol een bijzonder strikt regime. Zij mogen de eerste week na hun arrestatie niet telefoneren, zelfs niet om hun familie op de hoogte te brengen van hun arrestatie. Zij hebben die eerste week vrijwel geen rechten.

De afgelopen drie jaren heb ik veel schadevergoedingszaken bestudeerd van mensen die ernstige klachten hadden over de behandeling op Schiphol. Het bleek dat velen naakt of in hun erogene zones werden onderzocht op uiterst vernederende manieren. Ik schreef voor elke persoon afzonderlijk een lang rapport over deze feiten en bracht ze onder de aandacht van de Nationale Ombudsman. Hij nam dit serieus in onderzoek en dwong de Minister van Justitie om de marechaussee en de douane te laten stoppen met hun vernederende onderzoeken. Een opmerkelijk gegeven dat uit zijn onderzoek naar voren kwam was dat 33% van de gearresteerden onschuldig was.

In een zevental door mij behandelde zaken bij de Rechtbank in Haarlem en het Gerechtshof in Amsterdam erkenden de rechters dat mijn cliënten onmenselijk en verne-

derend waren behandeld op Schiphol. Natuurlijk is er sprake van een vloedgolf van drugssmokkelaars, maar toch laat het zien hoe snel een regering het stadium kan bereiken van vernederende behandeling, en dat ook nog met 33% onschuldige arrestanten.

Niet onbelangrijk is te melden dat al mijn zeven cliënten een donkere huidskleur hadden. Allen kregen een schadevergoeding van drie keer het gebruikelijke bedrag, vanwege de erkende vernederingen.

Psychiatrische problemen

Op dit moment zitten er honderden GGZ-cliënten in Huizen van Bewaring veelal op grond van lichte vergrijpen. Hun detentie geeft veel stress en problemen voor henzelf, maar ook voor de organisatie. In alle gevangenissen zijn aparte afdelingen gevormd voor deze groep.

Psychiatrische patiënten die ernstige misdrijven hebben begaan kunnen TBS (Ter Beschikking Stelling van de regering) krijgen, een maatregel die elke twee jaar (zonodig) moet worden verlengd. Momenteel wachten honderden personen met een TBS in de gevangenis tot er een plek vrijkomt in een TBS-kliniek. De wachttijd beloopt nu twee jaar en dit betekent dat honderden personen gedetineerd worden – in hun eigen tijd, dus zonder dat zij daartoe veroordeeld zijn – totdat de behandeling kan beginnen. Het Europees hof in Straatsburg heeft deze situatie al meerdere malen bekritiseerd. De overheid is nog niet begonnen met het bouwen van nieuwe TBS-klinieken, maar kiest voor extra TBS-plekken op gevangenisafdelingen of voor uitbreiding van bestaande klinieken.

De laatste jaren zijn nogal wat gevaarlijke TBS-ers ontsnapt, waarna ze ernstige misdrijven hebben begaan. De regering heeft overspannen gereageerd door alle verloven in te trekken. Er wordt niet goed uitgezocht waarom zij konden ontsnappen, maar de hele groep moet nu lijden onder de wandaden van een paar. De media en de politieke partijen hebben grote invloed op de uitvoering van de TBS.

Minderjarigen in de gevangenis

Er zijn speciale wetten voor minderjarige wetsovertreders. Vooral voor kinderen en jeugdigen zijn er veel alternatieven ontwikkeld voor gedragsverandering. De jeugdgevangenis is een laatste middel, dat niet snel wordt gebruikt. Sommige jeugdgevangenissen werken bijzonder goed en gevangenen voelen zich meer alsof ze op een goede school zitten. Andere minderjarigen die met een kinderbeschermingsmaatregel residentieel worden geplaatst, voelen zich soms meer in een gevangenis. Anderzijds zijn er de afgelopen jaren twee jeugdgevangenissen gesloten vanwege onoplosbare interne problemen.

In de Nederlandse jeugdgevangenissen heeft reïntegratie en opvoeding de prioriteit en is het beveiligingsargument niet zo sterk.

Ontwikkelingen in de gevangenissen

Aan veelplegers kan thans twee jaar opsluiting worden opgelegd in een Inrichting voor Stelselmatige Daders (ISD). Deze strenge maatregel kan door de rechter worden opgelegd aan mensen die al vaak zijn gearresteerd en meerdere malen zijn bestraft. Vaak gaat het om drugsverslaafden die lichte misdrijven blijven plegen, terwijl ze meermalen gewaarschuwd zijn. Zelfs voor het stelen van een brood kan je een ISD krijgen voor twee jaar. Deze straf kan ook voorwaardelijk gegeven worden, en kan tussentijds worden gestopt als blijkt dat de behandeling tekortschiet.

Groot probleem is dat de behandelcentra nog niet goed zijn georganiseerd.

Een andere recente ontwikkeling is de beslissing van de Tweede Kamer om de het systeem van automatische vervroegde vrijlating te herzien. Nu wordt een gevangene vrijgelaten na het uitzitten van tweederde van zijn straftijd, maar in de toekomst zal dit afhankelijk worden van goed gedrag.

Andere projecten zijn ondernomen nadat (uit grondig onderzoek) is gebleken dat 71% van de gevangenen recidiveert. De laatste ministers van Justitie zijn dan ook weer begonnen met een structurele wijziging van het detentie-systeem voor volwassenen onder de naam 'detentie en behandeling op maat'. In bepaalde geselecteerde gevangenissen kunnen gevangenen meer verantwoordelijkheid krijgen waardoor minder bewakers nodig zijn. Alleen gemotiveerde gevangenen komen voor de gedragsveranderende programma's in aanmerking. Kortgestraften en gevangenen die geen Nederlands spreken zijn uitgesloten. Goed gedrag wordt beloond met meer vrijheid en betere programma's. In dit nieuwe systeem zullen ook de arbeidsmogelijkheden gereorganiseerd worden. Nu zijn die erg duur, vanwege veiligheids- en personeelskosten. Het is de bedoeling om dit commerciëler aan te pakken. De arbeid dient echter ook de reïntegratie in de maatschappij. Zo is in een vrouwengevangenis een call center opgericht, waarin gedetineerden worden opgeleid tot gediplomeerd telefonist.

Heel nieuw is het project 'Connectie Nazorg'. Voor 35.000 ex-gevangenen per jaar wordt een nazorgsysteem ontwikkeld waarin gemeentebesturen, reclasseringsambtenaren en Officieren van Justitie samenwerken. Vroeger werd deze nazorg slechts gegeven door reclasseringswerkers of het gevangenispastoraat.

Conclusies

Ik concludeer dat de gevangenissen in Nederland steeds doelgerichter zullen worden georganiseerd, maar met minder oog voor het belang van de individuele gedetineerde. Helaas heeft de overheid eerst goede voorzieningen afgebroken, om nu weer soortgelijke voorzieningen in het leven te roepen. Dit vooral met het oog op de schokkende recidivecijfers.

Daarnaast zal de situatie van de minder geprivilegieerde groepen in de gevangenis verder verslechteren, niet alleen vanwege het gebrek aan rechten en mogelijkheden, maar ook vanwege het eindeloze verblijf in cellen, zonder enige aandacht of zorg.

Ook zal de situatie van de TBS-ers die jaren op hun behandeling moeten wachten waarschijnlijk slechter worden. Anderzijds bieden nieuwe projecten altijd nieuwe hoop.

Als gevolg van het rapport van de Onderzoeksraad over de Schipholbrand worden nu alle gevangenissen zorgvuldig op brandveiligheid onderzocht.

✍ **Hans Gaasbeek**

Lezing gehouden voor het congres van Europese advocaten in München op 21 april 2007.